



בעניין הנ"ל

הרב אליהו הומינר

תושב השכונה

לאחרונה נתעורר שקו"ט בקובץ "הערות וביאורים" בענין רחיצת הגוף במים חמים ביום טוב. הרה"ג ר' ברוך אבערלאנדער כתב להתיר, והרה"ג ר' גדליה אבערלאנדער כתב לאסור. ורציתי להעיר מה שנלע"ד בזה.

**מחלוקת תוס' והרמב"ם האם החמת חמין לרחיצת כל גופו ביו"ט
אסורה דאורייתא**

א. הנה יסוד הך דינא במשנה בביצה (כא עמוד ב):

בית שמאי אומרים לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתיה, ובית הלל מתיירין. עושה אדם מדורה ומתחמם כנגדה.

ומדיוק הלשון "חמין לרגליו" הסכימו הראשונים שאסור להחם ביום טוב מים חמים לצורך רחיצת כל גופו, אלא שנחלקו האם האיסור הוא מן התורה או מדרבנן: לדעת התוס' האיסור הוא איסור דאורייתא, וז"ל (שם):

וב"ה מתיירין, ודוקא לרגליו, אבל לכל גופו מודה דאסור, דדבר השוה לכל נפש בעינן, וזה אינו ראוי אלא לבני אדם מעונגין. אבל ידיו ורגליו שוה לכל נפש.

היינו שחימום חמין לצורך כל גופו איננה בכלל ההיתר של "אך אשר יאכל לכל נפש", וממילא אסורה מדאורייתא ככל מלאכת עבודה.

אמנם מלשון הרמב"ם ניתן לדייק אחרת, וזה לשונו (הלכות יום טוב פרק א הלכה טז):

רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתיה, ועושין אותן ביום טוב, שנאמר "אך אשר יאכל לכל נפש", לכל שצריך הגוף. לפיכך מחמין חמין ביום טוב ורוחץ בהן פניו ידיו ורגליו, אבל כל גופו אסור משום גזירת מרחץ, וחמין שהוחמו מערב יום טוב ורוחץ בהן כל גופו ביום טוב, שלא גזרו על דבר זה אלא בשבת בלבד.

ומפשטות לשונו נראה שמדאורייתא מותר להחם ביום טוב מים לרחיצת כל גופו וגם לרוחץ בהם (משום שרחיצת גופו נחשבת דבר השוה לכל נפש לדעת



הרמב"ם¹, כמ"ש החת"ס² וכשיטת הרשב"א³, או משום שלדעת הרמב"ם מותר לעשות ביום טוב גם מלאכות של צורך שאינן שוות לכל נפש, כסברתו המחודשת של הערוה"ש⁴), ורק שרחיצת כל גופו בפועל אסורה מדרבנן, "משום גזירת מרחץ"⁵.

שיטת הרי"ף והר"ן בעניין רחיצה בחמין ביו"ט, והקשיות המתעוררות בה

ב. וזו לשון הר"ן בביצה שם (דף יא עמוד א מדפי הרי"ף):

דכיון דמתהני בה שרי, משום "מתוך". וכתב הרב אלפסי ז"ל דדוקא חמין לרגליו הוא דשרי בית הלל, אבל כל גופו לא, מיהו בחמין שהוחמו בעיו"ט אפילו כל גופו שרי, ומיהו דוקא חוץ למרחץ אבל במרחץ אסור, מדקתני בברייתא בפרק כירה [דף מ, א] מרחץ שפקקו נקביו מערב יום טוב למחר נכנס ומזיע ויוצא ומשתטף בבית החיצון, ובודאי מדקתני פקקו נקביו בחמין שהוחמו מערב יו"ט מיירי, ואפילו הכי משתטף אין רוחץ לא, ומשתטף נמי בבית החיצון אין בבית הפנימי לא, הלכך בתוך המרחץ אפילו בחמין שהוחמו מערב יו"ט אסור, אבל חוץ למרחץ שרי. וכבר כתבתי בפרק כירה מה שנראה לי, שלדברי רבותינו בעלי התוספות שאומרים דלהחם חמין ביום טוב לרחיצה כל הגוף מדאורייתא אסור, בחמין שהוחמו מעיו"ט נמי אסור לרחוץ בהן כל גופו, גזירה ערב יו"ט אטו יום טוב, כי היכי דגזרינן התם ערב שבת אטו שבת. אלא מיהו כיון דמדרבנן בעלמא היא, על דברי הגאונים ז"ל ראוי לסמוך.

חזינון שלדעת הרי"ף (כפי שהביאו הר"ן) מותר לרחוץ כל גופו ביו"ט שלא במרחץ בחמין שהוחמו בערב יום טוב, ובמרחץ אסור. דהיינו: לדברי הכל בשבת

(1) וא"כ נחלקו תוס' והרמב"ם אם הוי שוה או אינו שוה לכל נפש, ומשמע שווה מחלוקת במציאות, וצ"ע. וראה דברות משה עמ"ס שבת שם בהערה יח, שמפרש שנחלקו בהגדרת "שוה לכל נפש" עצמה, ואכמ"ל בזה.

(2) שו"ת או"ח סימן קמו.

(3) חידושי הרשב"א שבת לט עמוד ב.

(4) סימן תצה סעי' יט – כא. ולפי זה יובן בפשטות שאין כאן מחלוקת במציאות אלא בגדרי היתר מלאכת אוכל נפש.

(5) אלא שלכאורה קשה, כי טעם גזירת מרחצאות בשבת הוא שמא יערימו ויחממו, ואם ביום טוב החימום מותר מהו הטעם לגזור בו גזירה זו, בלא שום חשש איסור? אמנם, לפי חידושו של הערוך השלחן בדעת הרמב"ם, שההיתר דאורייתא לעשות מלאכה ביו"ט אינו תלוי בכך שיהיה זה דבר השווה לכל נפש, תתורץ הקושיה: דהרי במשנה מפורש שההיתר לחמם מים ביו"ט הוא רק לרחיצת פניו ידיו ורגליו, וא"כ רחיצת כל גופו אסורה, בהכרח אם כן לומר שגזירת המרחץ נאמרה גם לגבי יו"ט, דאם לא כן מהו טעם?



אסור לרחוץ כל גופו משום גזרת מרחצאות גם כשרוחץ שלא במרחץ, אלא שלדעת התוס' כן הוא הדין גם ביו"ט, דגזרינן ערב יו"ט אטו יו"ט (כדגזרינן בשבת), ולדעת הרי"ף והר"ן לא גזרינן ערב יו"ט אטו יו"ט (וכן משמע גם בדברי אדה"ר)⁶.

אלא שלפי זה מתעוררות כמה שאלות:

א) אם לדעת הרי"ף אין גוזרים ערב יו"ט אטו יו"ט (דהיא גופא גזירה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה), מדוע במרחץ עצמו אסור לרחוץ גם ביו"ט? [ומכאן משמע שגם ביו"ט שייכא הך גזירה לדעת הר"ן, אלא שלפי זה אינו מובן מדוע כתב הר"ן שגזרה זו ישנה רק לשיטת התוס'].

ב) מדוע סתם הר"ן דבריו ולא כתב בפירוש את טעם איסור הרחיצה, על דרך שהרמב"ם פירש שהאיסור הוא משום גזרת מרחץ?

ג) אם לדעת הר"ן והרי"ף רחיצת כל גופו בחמין איננה שוה לכל נפש⁸, כיצד לשיטתם אין הרחיצה אסורה דאורייתא (ודלא כשיטת התוס')? הרי גם לדעת הר"ן העושה מלאכה שאיננה דבר השוה לכל נפש ביום טוב עובר איסור

(6) סימן תקיא סעיף א.

(7) הרבה מהאחרונים ביארו ששיטת הר"ן כשיטת הרמב"ם, והטעם למה שאסרו רבנן להחם מים ביום טוב הוא משום גזירת מרחץ. אלא שלשון הרי"ף והר"ן לא נתפרש כן כלל, רק כתבו בסתם שאסור לרחוץ כל גופו מדרבנן, ואת הלשון "גזרה" הזכירו רק לגבי מרחץ. ולכאורה אחרונים אלו כתבו כן לעניין מקוה נשים, שבפשטות נחשב כמרחץ ולכן לגביו אין ג'מ בין השיטות ולק"מ.

וכ"כ החת"ס להדיא (שו"ת חלק א (אורח חיים) סימן קמו):

נראה דחשש מעלתו שמה אחר שכבר לקחו המים מהיורה לצורך שתיה וכדומה אולי יוסיפו עדיין אש ועצים כדי שלא יתקרב היורה כדרכן של נשים שבמקוה, ע"כ ציוה לבשל להדיא שום קדרה ואותו הקדרה מסתמא נצטרך לעמוד שם כל כך זמן שרוחצת במקוה וכל מה שמוסיפים עצים ואש יהיה הכל לצורך הקדרה, אך נגד זה לא תיקן כל צרכו במה שציוה ליקח מהמים לצורך יו"ט, כי בלי ספק שדרכן של נשים להוסיף מים אל היורה בכל שעה, ואם אחר שלקחו מהמים וחוזרים ומוסיפים מים קרים אותה ההוספה אינה כי אם לצורך רחיצה וזהו בישול דאורייתא בשבת כמבואר ופשוט, וגזירה זו שכיחא טובא טפי מעיקור גזרת מרחצאות ב"ט לפמ"ש תוס' בשבת ל"ט ע"ב סוף ד"ה אלא וכו' והיינו טעמא שהבלנים חשודים שפעמים שיחממו עיקרן לרחיצה עכ"ל, ופשיטא שיחממו עיקרן לרחיצה לא שכיחא, אבל חששא הנ"ל שכיחא טובא ובשגם שהדבר נמסר לנשים קלי דעת:

אמנם אמת הוא שהגרעק"א (בסימן תקיא ס"ק א) כתב בנדו"ד ד"אינו מוכרח דמקוה מקרי מרחץ עצמו", הרי א) רק כתב שאינו מוכרח, ב) אפשר שהכותבים כן בדברי הר"ן אינם סוברים כהגרעק"א בזה.

(8) מלבד התימה ללמוד שזוהי מחלוקת במציאות.



דאורייתא⁹ (וכן פסק גם אדה"ז, שהביא את דברי הר"ן להלכה¹⁰). ולכאורה הדברים סתרי אהדדי.

והנה בירור עניין זה הלכה למעשה הוא נחוץ מאד, כי בימינו פשיטא שרחיצת כל הגוף בכל יום היא דבר השווה לכל נפש¹¹, וא"כ הדין היה צריך להיות שמותר בימינו להחם מים ביום טוב עצמו לכל גופו (וממילא יהיה מותר גם לרחוץ בהם). אמנם לשיטת הר"ן, שאדה"ז פסק שהעיקר כוונתה, עדיין הדברים צריכים בירור לכאורה, כי כנ"ל טעם האיסור לא נתפרש בדבריו.

ביאור חדש ביסוד איסור רחיצת כל גופו ביו"ט לדעת אדה"ז

ג. ונראה לתרץ כל הקושיות ע"פ לשונו הזהב של אדמו"ר הזקן בסימן תצה (סעיף ה):

אבל מדברי סופרים כל מלאכה שהיה אפשר לו לעשותה מערב יום טוב ולא יהיה בה הפסד ולא חסרון טעם אם היתה נעשית מבעוד יום, אפילו שכח ולא עשאה או שהיה טרוד ולא היה לו פנאי לעשותה, מכל מקום כיון שלא היה אנוס בדבר אסור לעשותה ביום טוב, אלא אם כן משנה קצת בעשייתה מדרך החול.

אבל מותר ללוש ולאפות ולשחוט ולבשל כדרכו בחול, לפי שאם עשה אחד מאלו מערב יום טוב יש בכך הפסד או חסרון טעם, שאין לחם שנילוש ונאפה היום כלחם שנילוש ונאפה מאתמול ולא תבשל שנתבשל היום כתבשיל שנתבשל מאתמול ולא בשר שנשחט היום כבשר שנשחט מאתמול, וכן מותר להבעיר אש אם רוצה להשתמש באש דבר שלא היה אפשר לו לעשותו מערב יום טוב בלא הפסד וחסרון, או כדי להאיר, או בשאר עניינים שיתבארו בסי' תקי"א¹² ותקי"ד.

ונראה לומר שאיסור דרבנן זה, לעשות ביום טוב פעולות שהן בגדר מלאכת אוכל נפש כאשר היה אפשר לעשותן לפני יום טוב ללא הפסד, הוא יסוד מחלוקת הראשונים בנידון דידן – רחיצת כל גופו ביום טוב.

כלומר: רחיצת כל גופו בחמין בתדירות מסוימת (פעם בחודש, שבוע, או אחת לכמה ימים – כפי שהיה נהוג בימיהם) היא דבר בודאי השווה לכל נפש. לכן,

(9) ביצה דף כב עמוד ב, ד"ה וחכמים אוסרים.

(10) או"ח סימן תקיא סעיף ה.

(11) ומ"ש הגר"ג אבערלאנדער לפקפק בזה צ"ע טובא, וכדלהלן אות ו.

(12) הדין היחידי המתאים למה שציין כאן אדה"ז לסימן תקי"א – הוא (בסעיף א) לעניין היתר חימום מים לצורך רחיצת כל גופו ביום טוב.



לשיטת הר"ן¹³, אדם שנזדמן שהגיע ליו"ט ללא רחיצה בשבוע או בחודש שלפני זה (ובימיהם היה זה מקרה שכיח לחלוטין¹⁴) היה מותר לו לרחוץ גם בימיהם, וממילא היה מותר לו מדאורייתא גם להחם ביו"ט את החמין לצורך רחיצה זו¹⁵, אלא שמכל מקום יש כאן איסור דרבנן – שהרי יכול היה לרחוץ בערב יום טוב ולסלק את הצורך ברחיצה ללא הפסד¹⁶.

אמנם, אדם שרחץ בערב יו"ט וכעת רוצה לרחוץ שוב (מקרה שאינו שכיח, כנ"ל), שזוהי רחיצה שאין בה צורך ואיננה בגדר אוכל נפש, יעבור גם לשיטת הר"ן על איסור דאורייתא של מלאכה שלא הותרה ביו"ט.

אך לשיטת התוס' י"ל שדבר שהיה אפשר לעשותו מערב יום טוב לא הותרה מלאכתו, וכן מפורש בסמ"ג¹⁷ בדעת התוס'. לשיטה זו, חימום מים חמים לצורך רחיצה כל הגוף ביו"ט תהיה אסורה מדאורייתא בכל עניין, כי ההיכוי-תמצוי להתיר רחיצת כל גופו ביו"ט בימיהם הוא רק למפונקים, ואין זה דבר השווה לכל נפש (משא"כ להר"ן, שמדאורייתא אין מתחשבים במה שהיה יכול לעשות מערב יו"ט, א"כ בדרך כלל היא הרחיצה דבר השווה לכל נפש, ונמצא שאין כאן שום מחלוקת במציאות).

[וכן גם היא שיטת רש"י, וכמפורש בדבריו בביצה (דף כג עמוד ב):

אין צדין דגים - אף על גב דשחיטה ואפייה ובשול מאבות מלאכות הן, והותרו לצורך יום טוב - טעמא משום דאי אפשר מערב יום טוב, דשחיטה - חייש למכמר בשרא, פן יתחמם ויסריח, אבל צידה - אפשר לצודו מבעוד יום, וינחנו במצודתו במים, ולא ימות ולמחר יטלהו.]

13) יעויין ר"ן דף כג עמוד ב (מדפי הרי"ף), ד"ה אין צדין דגים מן הביברין.

14) כי סתם אדם אינו רוחץ כל גופו ללא צורך, וכשם שבזמננו סתם אדם איננו רוחץ שעה אחרי שהתרחץ, כך בימיהם לא היו רוחצים פעמיים באותו שבוע או חודש וכיו"ב.

15) שהרי גם מבעיר היא מלאכת אוכל נפש לשיטת אדה"ז, עיין סימן תצה סעיף ב וקו"א ס"ק א, וכדלקמן בפנים בסוף האות.

16) ואין לומר שמדובר באנוס, שהרי כתב אדה"ז בסימן תצה (סעיף ד): "ואפילו היה אנוס בערב יום טוב ולא היה לו פנאי לעשות השפוד מכל מקום היה אפשר לו לעשותו כמה ימים קודם יום טוב", ודו"ק.

17) הלכות יום טוב, לאוין עה.



ולפי זה יובן היטב שלשיטת הר"ן¹⁸ ואדה"ז¹⁹ גזרו על הרחיצה במרחץ (בחמין שהוחמו בערב יום טוב) אף שאין גוזרים גזרה לגזרה, כי גם לשיטת הר"ן יש איסור דאורייתא להחם מים בשביל רחיצת כל גופו למי שרחץ בערב יו"ט, ואם נתיר לרחוץ כל גופו במרחץ במים שהוחמו קודם יום טוב – יש חשש שהבלנים יחממו מים ביום טוב ללא שום צורך (כדי שיהיו מים חמים מוכנים באם יבוא מישוהו שיצטרך לרחיצה, או לצורך המפונקים והמעונגים שרוצים לרחוץ שוב ללא צורך), וגזרה זו שייכת דווקא במרחץ ולא באדם פרטי.

ולאידך גיסא, לשיטת התוס' שכל רחיצה תהיה אסורה דאורייתא, מובן היטב שהגזרה חלה גם ביום טוב, וגם מחוץ למרחץ.

אלא שבהכרח להוסיף כאן הבהרה נחוצה, שכל זה נכון רק לפי חידושו של אדה"ז²⁰ שאף מלאכת מבעיר היא "מלאכת אוכל נפש" (ולא "מכשירי אוכל נפש"), וזהו ההסבר לכך שכל הפוסקים והאחרונים (דלא סבירא להו חידוש זה) לא כתבו כפי שבארנו כאן²¹.

ראיות לביאורנו ביסוד איסור הרחיצה

ד. ויש לי להביא ראיה לביאורנו זה, שאיסור הרחיצה נובע מאיסור דבר שאפשר לעשותו מערב יו"ט, מדברי החתם סופר²²:

18) שכתב שהרחיצה בחמים שהוחמו ערב יום טוב מחוץ למרחץ אסורה (מכח גזרה) רק לשיטת התוס' שחימום המים ביו"ט עצמו הוא איסור דאורייתא (ולכן גזרו ערב יו"ט אטו יום טוב כמו בשבת). אלא שגם לשיטת הר"ן צריך ביאור (כבפנים), דאם החימום ביו"ט עצמו הוא איסור דרבנן מדוע גזרו על רחיצה בתוך המרחץ?

19) סימן תקיא סעיף יא: "וזה האיסור יש אומרים שאינו אלא מדבריהם, לפי שמן התורה מתוך שהותרו הבערה ובישול לצורך אכילה ושתיה הותרו לצורך רחיצת יום טוב, לפיכך אף מדבריהם מותר לרחוץ כל גופו במים שהוחמו מערב יום טוב, ואין חוששין אם נתיר לו לרחוץ בחמין ביום טוב שמא יחם מים ביום טוב, כיון שאין איסור להחם מים ביום טוב אלא מדברי סופרים אין גזרין גזרה לגזרה. במה דברים אמורים כשרוחץ חוץ למרחץ, אבל בתוך המרחץ אסור לרחוץ בחמין אפילו פניו ורגליו בלבד".

20) סימן תצ"ה סעיף ב וקו"א ס"ק א שם.

21) ויעיין באבני נזר סימן מח שמבאר שטעם ההיתר להדליק נר ביום טוב אף שהיה אפשר להדליק קודם יו"ט, הוא משום שהמלאכה (בערת הנר) הייתה נעשית ביו"ט בכל מקרה. לפי"ז, בנדו"ד שאם היו מכינים את המים מערב יו"ט לא הייתה נעשית שום מלאכה ביום טוב – אסור לחמם ביו"ט [ואולי אפשר להוסיף בזה סברה, דהתורה חסה על ממונם של ישראל, ולכן אין איסור להדליק נר ביו"ט כדי שלא יצטרכו להדליק מוקדם ויפסיד ממונו], וכן היא גם דעת החת"ס וכפי שיתבאר להלן בפנים.

22) שו"ת אורח חיים סימן קמו.



אמנם לדעת התוס' דס"ל שביום טוב עצמו איכא איסור דאורייתא להחם חמין לרחוץ כל גופו, ולא שייך "מתוך" במה שאינו הנאה השווה לכל אדם, נמצא לדידהו לא שמענו שגזרו כלל י"ט אטו שבת בהך דמרחץ, ואנו אין לנו לחדש ולבדות גזירות וחומרות מלבנו, ואין לנו אלא מטעם זה שכתבו תוס' דניחוש שיחמו הבלנים שלא לצורך אכילה כלל רק לרחוץ כל גופו, וזה הוא הנאה שאינו שווה לכל נפש.

והנה אם נניח שהטבילה מוכרחת ביום הזה וא"א לדחותה, אי משום טבילה בזמנה מצוה או משום הבעילה גופה וכדומה, נ"ל פשוט דלא שייך לומר דלא הוה שווה לכל נפש, דהש"ס מייירי מרחיצת המפונקים ומעונגים שהיו רוחצים בחמין לתענוג וזה אינו אלא למעונגים ולא לכל נפש כי הם אינם רוחצים כלל, אבל הטבילה הצריכה ליומה ואם לא ירחץ בחמין יצטרך לרחוץ בצונן, והרחיצה בצונן בודאי צער הוא לכל אדם אפילו למי שדעתו יפה²³, והרי תמורתה לרחוץ בחמין הוא שווה לכל נפש, ואין כאן שום איסור דאורייתא אם יחמו חמין לצורך טבילה כי האי גוני. ובימי חכמי הש"ס לא היה עדיין שום טבילה בחמין, כדמתמה הש"ס טבילה בחמין מי איכא במסכת ברכות כ"ב ע"א ותענית י"ג ע"א, וזה נולד קרוב לזמנינו להחם המקוואות, ובתוס' נדה ס"ו ע"ב ד"ה אם סמוך וכו' משמע שכבר היה כן בימי הש"ס, ועיין ביומא [ל"ד ע"ב] סוגיא דצירוף, וא"כ אם נניח שהטבילה מוכרחת היום אזי אין בהחמין שום איסור כלל.

אמנם על הבעילה גופה נדון, הרי איפשטא איבעיא [ביצה כ"ב ע"א] שאין לכבות הנר משום דבר אחר בי"ט, אעפ"י שגם כיבוי שרי משום מתוך מ"מ לצורך דבר אחר לא הותר, והנה התם אפשר שהוא עמה במטה ומצטער עליה ולא הותרה, כ"ש שלא לטהר מטומאתה, אלא תדחה טבילתה לילה אחת.

והדבר ברור למעיין כאן שהחת"ס מדמה מבעיר למכבה, שהיא מלאכת מכשירין.

[ואין לתמוה ע"ז כיצד אומרים "מתוך" ממכשירין למכשירין, כי לכאורה דעת החת"ס כהסוברים שדבר שהגוף עצמו נהנה ממנו חשיב כאוכל נפש ממש. ומכאן

(23) ומכאן ראייה לדברינו, שגם לשיטת התוס' הרחיצה הנצרכת היא דבר השווה לכל נפש, והאיסור הוא רק מחמת שהיה אפשר לעשותו מערב יו"ט. כי הרי כותב להדיא שגם בדורו, שרק המפונקים רחצו כל יום, טבילת האשה את כל גופה במים חמים היא דבר השווה לכל נפש, משום שאי אפשר לעשותה מערב יו"ט כשהיא בטומאתה. וכמו"כ הוא גם בנידון דידן, כאשר רוב אנשים רוחצים גופם בכל יום, שהרחיצה נקראת צורך השווה לכל נפש וזהו דבר שאי אפשר לעשותו מערב יו"ט.



ראיה גם למה שכתבנו בסוף האות הקודמת, שהטעם לזה שרוב הפוסקים לא כתבו שיסוד האיסור כאן הוא דבר שאפשר לעשותו מערב יום טוב הוא משום שלא סבירא להו שהבערה היא מלאכת אוכל נפש, שהרי לדעת החת"ס זוהי מלאכת מכשירין, כנ"ל.]

שקו"ט ע"פ יסוד דברינו

ה. והנה הקשה לי חכם אחד דלכאורה אם הגזירה חלה רק במרחץ מדוע אסרו לרחוץ כל גופו מחוץ למרחץ במים שהוחמו ביום טוב לצורך אחר (כגון שתיית מים)? ולענ"ד התירוץ הוא פשוט, על פי מה שכתב אדה"ז בסימן תקג סעיף ד:

בשני דרכים התירו חכמים לעשות מלאכת אוכל נפש ביום טוב לצורך החול אם נהנה מן מקצת מלאכה זו ביום טוב עצמו: הא' שעושה כל המלאכה בבת אחת, כגון שממלא חבית של מים ונותנה על האש ואין צריך לו ביום טוב אלא קיתון אחד, הרי זה מותר, כיון דבשעת עשיית המלאכה, דהיינו בשעה שנותנה על האש, היא נעשית כולה כאחת ואינו מוסיף מלאכה לצורך החול. ומכל מקום אסור לומר **בפה בשעת בישול המים שהמותר יהיה לחול, אלא מבשל סתם.**

ומשמע מכאן שאסור להערים, ורק אם אין ניכר כלל שעושה הערמה מותר. ובנדון דידן הרי ירצה לרחוץ גופו בעוד המים עדיין חמים, ויהיה ניכר שהטעם האמיתי בבישול המים הוא לרחיצה, ולכן אסרו זאת [ונמצא שזהו איסור נפרד מגזרת מרחץ, ולכן אין כאן גזרה לגזרה, ודו"ק].

ועוד יש לנו להקשות בעניין זה: הרי אדה"ז כתב שהמנהג להחמיר כשיטת תוס', ולשיטת התוס' הגזרה חלה גם מחוץ למרחץ, ואם כן לכאורה אין אפשרות להתיר את הרחיצה בימינו, שהרי "כל דבר ש[גזרו עליו] במנין צריך מנין אחר להתירו"²⁴?

אלא שלכאורה גזרה זו לא חלה כלל בעניננו, ומכמה טעמים:

הגזרה היא על הרחיצה במים שהוחמו מערב יום טוב, או שהוחמו ביום טוב לצורך שתיה דרך הערמה, ואילו בימינו מדובר על רחיצה במים שחוממו במיוחד למטרה זו.

אין אנו מבטלים שום גזרה, דהגזרה במקומה עומדת לכל המקרים והמקומות שבהם אין הרחיצה בכל יום שוה לכל נפש, ורק גזרו בכזה אופן.

הרי לדעת התוס' הגזרה שגזרו על רחיצה בשבת קאי גם על יום טוב, היינו



שלא הייתה גזרה מיוחדת על יום טוב, ובאופן כזה שפיר אמרינן בטל הטעם בטלה הגזרה.²⁵

גם לדעת המגן אברהם²⁶ כפי שמבארו התורת חסד²⁷ (וכן דעת אדה"ז, שהביא דין זה וציין בשולי הגליון למגן אברהם²⁸), שבגזירה של חששא אין אומרים "דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו", וכפי שמבאר בתו"ח שם חששא היא מפני אותה תקלה גרידא, משא"כ סתם גזירה היא גם מפני פירצות אחרות, ובנדו"ד החשש הוא רק התקלה המסוימת שיחמם מים חמים ביו"ט לצורך גופו באופן שאין זה דבר השווה לכל נפש.

והוא העיקר: ברור מדברי החת"ס שהבאנו לעיל, שלדעת התוס' רחיצה שהיא צורך היום (וממילא דבר השווה לכל נפש) מותר לעשותה ביו"ט, ולא חשש לדבר שצריך מנין אחר להתירו. וזה שלמעשה נמנע מלהתיר את חימום המקווה הוא משום שזהו צורך מצוה ולא צורך הגוף (וכן משום שלדעתו אין אומרים מתוך על מלאכת מבעיר שהוא מלאכת מכשירין). גם בתשובת הנודע ביהודה²⁹ כתב שלדעת התוס' במקרה של דבר השווה לכל נפש שפיר מותר לעשות המלאכה ביום טוב, ולא חשש כלל שצריך מנין אחר להתירו.

אלו דברים נכללים בהגדרה "דבר השווה לכל נפש"?

ו. וראיתי להרה"ג ר' גדליה אבערלאנדער³⁰ שהציע לבאר בדעת אדה"ז (אם כי כתב שהוא מסתפק בזה), שהפירוש "שוה לכל נפש" אינו שכך עושים רוב בני אדם, אלא רק דברים שכל בני האדם ממש עושים אותם.

והביא ראיה מדברי אדה"ז בסימן תקיא (סעיף ה): "לפי שהנאה זו של טעם הבשמים אינה צריכה לכל נפש אלא להמענוגים ומפונקים בלבד, ולא התירה התורה לעשות שום מלאכה ממלאכות אוכל נפש אלא לדבר שהוא צריך לכל נפש, שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש וגו'".

ולא זכיתי להבין דבריו כלל וכלל: הרי פשיטא שאין כוונת אדה"ז לומר שכדי להתיר מלאכה צריך שלא יהיה אפילו אדם אחד (או אחוז אחד) שאין לו בה שימוש, דאם לא כן יהיו אסורים כל הבישולים, שהרי אין לך מאכל שאין כמה

(25) מראות הצובאות אה"ע סימן יז סקי"ד.

(26) או"ח סימן תרכח ס"ק ו.

(27) או"ח סימן י"ז.

(28) או"ח סימן תרכח סעיף ז ובשולי הגליון הערה לט.

(29) מהדורא תניינא – אורח חיים סימן כה.

(30) הערות וביאורים גליון י"ד [א'רלה] עמוד 88-89



וכמה אנשים שאינם אוכלים ממנו לעולם.

ובפרט שמפורש בדברי אדה"ז בסימן תקיא שם (סעיף ב) בזה"ל:

יש מי שאומר שאין היתר לעשות מדורה להתחמם כנגדה ביום טוב אלא בשעה שהקור גדול כל כך עד שרוב בני אדם צריכים להתחמם כנגד המדורה, אבל אם אין הקור גדול כל כך, בענין שאין צריך למדורה רק מי שהוא אסטניס (פירוש איש מצונן) או מעונג, אין לעשות מדורה ולא להחם תנורי בתי החורף, רק ע"י נכרי, כיון שמלאכה זו אינה צריכה לכל נפש. אבל אין המנהג כדבריו, ואף לדבריו אם הקור גדול כל כך עד שהמאכלים השמנים שהוא רוצה לאכול יהיו נקרשים מחמת הקור, אף על פי שאין הקור גדול כל כך שיהיו רוב בני אדם צריכים להתחמם מותר לו להחם בית החורף בשביל המאכלים, שהרי הוא צורך אוכל נפש.

והיות שאדה"ז מביא דעה זו (של המהרי"ל) בשם יש מי שאומר, היינו כדעת יחיד, א"כ דעתו היא שאין צורך אפילו בכך שרוב בני אדם יעשו מעשה מסוים כדי לקראו "שוה לכל נפש", וכל שכן שאין צורך בכך שיהיה זה מעשה שכל בני האדם עושים [למרות שפסק בסימן תקיא סעיף ה שדבר שאינו שווה לכל נפש אסור לעשותו מדאורייתא].

והביאור בלשון אדה"ז הנ"ל (בסעיף ה שם) "ולא התירה התורה לעשות שום מלאכה ממלאכות אוכל נפש אלא לדבר שהוא צריך לכל נפש שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש וגו'", הוא לכאורה פשוט: כאשר מזג האויר קר מאוד, רוב בני אדם מחממים את הבית ואינם מסתפקים בלבישת מעיל וכיו"ב, וא"כ אדם זה, שעל פי טבעו קר לו יותר מרוב בני אדם, הוא כאילו מצוי באותו מזג אויר שכל בני האדם מחממים בו את הבית, ואין לנו לומר שהוא מפונק.

[ועל פי זה יובן גם היתר הפוסקים לעשן סיגריות ביום טוב, אע"פ שבפועל רוב בני אדם אינם מעשנים כלל. כי לכל אלו שמעשנים כל השנה העישון הוא צורך ממש, ואין זה בגדר "מפונק" כלל, ולכן הרי זה "דבר השווה לכל נפש".]

ולכאורה ביאורנו זה הוא ממש משמעות הגמרא בכתובות (דף ז עמוד א), דאיתא התם:

רב זביד שרא למיבעל בתחלה בשבת. איכא דאמרי: רב זביד גופיה בעל בתחלה בשבת. רב יהודה שרא למיבעל בתחלה ביום טוב. אמר רב פפי משמיה דרבא: לא תימא ביום טוב דשרי הא בשבת אסור, דהוא הדין דאפילו בשבת נמי שרי, ומעשה שהיה כך היה. רב פפא משמיה דרבא אמר: ביום טוב שרי, בשבת אסור. א"ל רב פפי לרב פפא: מאי דעתך? מתוך שהותרה חבורה לצורך - הותרה נמי שלא לצורך, אלא מעתה, מותר לעשות מוגמר ביום טוב, דמתוך שהותרה



הבערה לצורך - הותרה נמי שלא לצורך! אמר ליה, עליך אמר קרא: אך אשר יאכל לכל נפש, דבר השווה לכל נפש. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אלא מעתה, נזדמן לו צבי ביום טוב, הואיל ואינו שווה לכל נפש, ה"נ דאסור למשחטיה! אמר ליה: אנא דבר הצורך לכל נפש קאמינא, צבי צריך לכל נפש הוא.

וברשב"א שם:

והיינו דקא מקשה ליה לרב פפא: לדידך דשרית בעילה, אלמא לא בעינן דומיא דאוכל נפש, אי הכי מוגמר נמי לישתרי. א"ל ההוא בפירוש אפקיה קרא, דכתיב "אשר יאכל לכל נפש", דבר השווה לכל נפש, ובעילה שווה לכל נפש היא, שמצוה אצל הכל אף על פי שאינה תדירה, לאפוקי מוגמר שאינו שווה לכל נפש.

מפשט הדברים מובן שעל מנת לקבוע אם דבר מסוים הוא "שוה לכל נפש" אין צורך שכולם ישתמשו בו בפועל, ודי בכך שכל אדם שנמצא במצב דומה לאדם זה שאנו דנים עליו היה עושה את אותו מעשה (מחמם הבית מפני הקור, וכן רוחץ עצמו מפני הצורך).

ומצאתי שמפורש בדברי הפוסקים, לגבי רחיצה לפני טבילת מצווה, היסוד שכתבנו. בשו"ת חתם סופר³¹ כתב:

אי משום טבילה בזמנה מצוה או משום הבעילה גופה וכדומה, נ"ל פשוט דלא שייך לומר דלא הוה שווה לכל נפש, דהש"ס מייירי מרחיצת המפונקים ומעונגים שהיו רוחצים בחמין לתענוג, וזה אינו אלא למעונגים ולא לכל נפש, כי הם אינם רוחצים כלל. אבל הטבילה הצריכה ליומה, ואם לא ירחץ בחמין יצטרך לרחוץ בצונן, והרחיצה בצונן בודאי צער הוא לכל אדם.

וכן כתב גם הנודע ביהודה³²:

דמה שאסורין להחם חמין ב"ט לרחוץ כל גופו, כתבו התוס' במסכת ביצה דף כ"א ע"ב משום שאינו שווה לכל נפש כי אם למעונגין, והיינו שהרחיצה רק בשביל התענוג אינה אלא למעונגין. אבל כשעל כרחא צריכה לבוא כל גופה במים שוב הוא שווה לכל נפש שלא לרחוץ בצונן³³.

אלא שהר"ר גדליה אבערלאנדער כתב שם בזה"ל:

(31) חלק א, אורח חיים סימן קמו.

(32) מהדורא תניינא - אורח חיים סימן כה.

(33) וגם זה ראייה למה שביארנו שכאשר ישנו צורך לרחוץ גופו ביום זה, ולא היה אפשר לעשות זאת קודם יו"ט, ה"ז דבר השווה לכל נפש, וכפי שנתבאר לעיל מתוך דברי החת"ס.



מקודם צריכים לברר אם דעת אדה"ז שמספיק רוב בני אדם בכדי להתיר, או אולי צריכים שיהיה שווה לכל נפש ממש כדעת כמה פוסקים.

ואני הקטן חיפשתי ולא מצאתי אף פוסק שסובר שצריך שיהיה דבר השווה לכל נפש ממש. אלא שכמובן לא ראיתי אינו ראיה, ומכל מקום מן הראוי לפרש המראי מקומות לעניין זה.

ג.ב. לא באתי בזה להביע דעתי להלכה למעשה, ובטח עוד יחוו בזה דעתם הרבנים החשובים שיחיו. ולא באתי אלא להציע דעתי בביאור דעת אדה"ז בזה, היוצא מחידושו שמבעיר אינו מלאכת מכשירי אוכל נפש, אלא מלאכת אוכל נפש, ולבסס בזה עיקר פסקו של הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך ז"ל שהתיר לחמם מים ביו"ט לצורך רחיצת כל גופו³⁴, ועל פי חידוש אדה"ז מובן למה הר"ן והרי"ף כתבו שיש איסור דרבנן, ואין כאן גזירה, ואין כאן מחלוקת במציאות.



האם מותר להשכיר את מקום החמץ כשמוכרים את החמץ בערב פסח

הרב ברוך אבערלאנדער

אב"ד הכר"צ דקהילות החרדים
ושליח כ"ק אדמו"ר זי"ע
בודאפעסט, הונגריה

בודאפעסט, הונגריה משכירים לנכרי מקום החמץ שנמכר

בשו"ע ובפוסקים מבואר דכשמוכרים את החמץ לנכרי לפני הפסח, יש להוסיף ולהשכיר לו גם את מקום החמץ, וכפי שכתב אדה"ז בנוסח שטר מכירת חמץ (שו"ע אדה"ז ח"ג עמ' תנו): "ועוד זאת השכרתי בשכירות גמורה לערל מוכ"ז את מקומות של כל החמץ הנ"ל..."

ושני טעמים יש לזה (ראה ב'סדר מכירת חמץ' של הרש"ב לוי"ן עמ' לב הערה 42, עמ' לה

הערה 44):

(א) שיקנה הנכרי את החמץ אגב קרקע

34) כמו שביאר הגאון הרב ברוך אבערלאנדער שליט"א בהערות וביאורים גליו יב [א'דלג] עמוד



ועל המטלטלין, הנה כן ראיתי בנוסח שטר מכירה של רבינו התניא זי"ע ועוד בכמה נוסחאות של גדולים", ראה הביאור שם ובשו"ת 'זיען יוסף' (ח"ב סי' רעא).



לרחוץ כל הגוף במים חמים ביום טוב (גליון)

הרב אליהו הומינר

תושב שכונה

א. ראייה לדברינו ממראי המקומות לשוע"ר דפוס ז'טומיר

בגליון האחרון של "הערות וביאורים" (גליון ט"ו [א'רלו]) כתבתי בביאור שיטת אדה"ז בנידון חימום מים חמים לרחיצה ביו"ט, שאע"פ שפסק כהרי"ף, שהאיסור הוא מדברי סופרים, לכאורה אין זה משום גזירה כשיטת הרמב"ם, אלא משום שהיה אפשר להחם מים ולהתרחץ קודם יו"ט.

והעיר לי בזה ידידי הגאון ר' שלמה נויבארט שליט"א, שבשולי הגליון בשוע"ר (דפוס ווילנא), בצד ההלכה על האיסור מדברי סופרים להחם מים ביו"ט, מופיעה הערה שבה מצוין לרי"ף ולבית יוסף, ובצד ההלכה שמותר לרחוץ במים שהוחמו בערב יו"ט מצוין לרמב"ם ולרי"ף. ולכאורה ציונים אלו מתאימים דווקא לפי דברינו, לחלק בין שיטת הרי"ף לשיטת הרמב"ם בדין זה.

**ב. על חשיבות המראי-מקומות של דפוס ז'טומיר
ועל השמטתן התמוהה בשוע"ר החדש**

אלא שבשוע"ר החדש, במהדורה שערך הגה"ח הרשד"ב לוין שליט"א, לא מצאתי בסימן זה אף הערה מודגשת (באותיות איטלקיות), שזהו הסימן המציין במהדורה זו את ההערות שכתב אדה"ז או אחיו המהרי"ל ומבדילן מההערות שנוספו ע"י העורכים שליט"א.

יתירה מכך, במהדורה זו הוסיפו העורכים בצד ההלכה על האיסור (בנוסף על הרי"ף והב"י) "רמב"ם", באופן כזה שאי אפשר להכיר כלל שבעבר הופיעה כאן הערה המחלקת בין השיטות ומשייכת את פסק אדה"ז לשיטת הרי"ף דווקא.

ואכן, עיינתי בשוע"ר דפוס קאפוסט (דפוס הראשון) וראיתי שהערות אלה לא נמצאות שם, היינו שאינן מאדה"ז או מהמהרי"ל אלא נוספו בדורות מאוחרים יותר. עם זאת, תמוהה בעיניי השמטת הערות אלו, שנתווספו לכל המאוחר בדפוס ווילנא (תרס"ה) לפני יותר ממאה שנה!

את תמיהתי זו הבאתי לפני העורך הרשד"ב לוין, שמחד גיסא שמע האזין לדברים



כבוד ראש, אך מאידך שיגר לי קטע מספרו דברי שלום ביאור על שוע"ר הלכות יו"ט (שהוא כעת שוקד על עריכתו) בו הוא מבאר שהרי"ף והרמב"ם שיטה אחת להם בנידון חימום המים ביו"ט. במלים פשוטות, הרשד"ב לוי"ן השמיט את ההערות משום שלא הסכים לתוכנן, ולענ"ד ובכל הכבוד הראוי – השמטה כזו איננה ראויה.

שו"ר שהערה זו נמצאת בשולי הגליון כבר בדפוס וורשא (משנת תקצ"ח). על דפוס זה כתב הרה"ח ר' יהושע מונדישיין ע"ה¹, כדלהלן:

"בראשית שנת תקצ"ז נגזרה גזירה על הדפוסים העבריים ברוסיה, ואז נדפסה בווארשא מהדורה משוכללת יותר של השו"ע, בשנים תקצ"ח - ת"ר (ואחד השותפים בהו"ל הוא הרב רא"מ בן חידושי הרי"מ מגור). המעלה החשובה שבהוצאה זו היא ה"חמדה גנוזה וטמונה, אוצר כל כלי חמדה... מה שנמצא חרות על גליון מהמחבר ז"ל כמה השמטות שנחסרו בראשונים, שנשלחה אליהם במיוחד מאת המ"ץ דלויבאוויטש מו"ה ישכר בער הורוויץ."

ויתירה מזו, שהערות אלה נמצאות גם בדפוס ז'יטומיר, שנדפס בשנת תר"ז ע"י הרה"ק ר' חיים אברהם בן אדמו"ר הזקן, הכותב בהקדמת השו"ע בזה"ל:

"נתעוררתי להביאם עתה ולהעלותם על מכבש הדפוס ברוב המעלות כי ה' הטובה עלי, ובתוספת מרובה מאשר מצאנו עוד מכי"ק אבא מארי מו"ר הגאון נ"ע זי"ע, משו"ת הרבה אשר באו לפניו כל ימי חיותו מאנ"ש, בענינים השכיחים המאורעים תמיד, אשר השיב להם כדת מה לעשות עפ"י הדין, וקו"א על סי' תמ"ז בהל' פסח. גם מראה מקומות מקורי הדין על ערך ששים סימנים אשר היו חסרים בהל' שבת, ועוד הרבה תיקונים וחילופי גרסאות הרבה בכל חלק וחלק והשמטות אשר מצאנו."

ולענ"ד המובן מדבריו הוא שמראי המקומות והתיקונים שבמהדורה זו יסודם – או עכ"פ חלק מהם – בכתי"ק של אדה"ז בעצמו^{2,3}, וראה בזה באריכות בספר תורת חב"ד⁴ להר"י מונדישיין ע"ה שאף הוא הבין כן בדברי הקדמה זו. ואיך שיהיה, גם אם יצאו הדברים מתחת ידי הרה"ק ר' חיים אברהם בעצמו, לפענ"ד כדאות הן הערותיו לעטר את השוע"ר לדורות, ומי הוא אשר יבוא אחריו להשמיט הערותיו.

(1) 'תורת חב"ד' חלק שני, עמוד כה.

(2) הגם שהרח"א הדגיש זאת דווקא ביחס למראה המקומות של ששים הסימנים בהלכות שבת, הרי כתב ג"כ "ועוד הרבה תיקונים", וייתכן בהחלט שכוונתו למראי מקומות (נוספים על אלו שהיו בדפוס קאפוטט) הפזורים בשאר הסימנים, להבדיל מהלכות שבת שבהם נדפסו מ"מ לשישים סימנים רצופים.

(3) וכמובן שמ"מ אלו לאיסור חימום מים לרחיצה כבר היו בדפוס וורשא, אך אני מעיר באופן כללי, לא רק על נדו"ד.

(4) חלק ב עמוד כ ואילך.



וכשהבאתי את הדברים לפני הרשד"ב לוי' שליט"א, אמר לי שלמרות משמעות דברי הרה"ק ר' חיים אברהם, מסגנון ההערות עצמן לא נראה לו שנכתבו ע"י אדה"ז, ולכן החליט שלא להדגישן בשו"ע, והעירני לדבריו ב'פתח דבר' לספרו שלחן ערוך (הלכות שבת) עם ביאור דברי שלום חלק ג:

"בדפוסים הראשונים של שלחן ערוך רבינו הזקן, לא נדפסו ציוני מראי מקומות לסימנים רס"ח-ש, השייכים לכרך שלפנינו. הציונים נדפסו לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, ובהקדמת המו"ל, הרה"ק הר"ר חיים אברהם בן רבינו הזקן, מסכם את ההוספות שנוספו בהוצאה זו, ומסיים "גם מראה מקומות מקורי הדין על ערך שישים סימנים אשר היו חסרים בהל' שבת". אמנם, נראה מסגנון הציונים שלא נכתבו על ידי רבינו הזקן, ובציון שבס' שיא ס"ד [נכתב]: "כמו שהוכיח רבינו בקונטרס אחרון ס' רע"ו".

והדברים תמוהים בעיניי: היתכן להשמיט הערות שהרה"ק ר' חיים אברהם בן אדה"ז העיד שיסודן בכתי"ק אדה"ז בעצמו, על סמך השערות של סגנון וראיה מהזכרת רבינו בהערה בודדת?⁵ ולכל הפחות היה לו לציין בצורה כלשהי את ההערות שנתווספו בדפוס ז'טומיר, ולהשאיר את ההכרעה בדבר מקורן של ההערות בידי הלומדים.

מה גם, שאף אם הערות אלו אינן של אדה"ז עצמו, הרי שהרה"ק ר' חיים אברהם בן אדה"ז הוסיפן במהדורה שהדפיס, ואם כן בוודאי שנתחברו על ידו או על ידי אדם אחר שהוכר ע"י הרח"א לבר הכי, ולענ"ד אינו מן הראוי להעלים מראי מקומות כאלו.

ולהעיר שראיית הרשד"ב לוי' ממ"ש באחת ההערות "כמו שהוכיח רבינו" איננה שוללת את האפשרות שההערות נכתבו ע"י המהרי"ל (שיש הערות ממנו בדפוס קאפוסט)⁶, וייתכן גם ששאר – או עכ"פ חלק מהם – ההערות נכתבו ע"י אדה"ז בעצמו ורק הערה זו נתווספה במהדורת הרה"ק ר' חיים אברהם בן אדה"ז (ובאופן שאין חשש לערבוב בינה לבין הערות אדה"ז, שהרי תוכנה מוכיח עליה שהיא מאוחרת).

עוד אמר לי הרב לוי' שיש לו ראיה כנגד טיבן של המראי-מקומות מדפוס

5) ובפרט שבשו"ע החדש גופו לא הזכיר הרשד"ב את עניין השמטה זו, ורק לאחר כו"כ שנים, בח"ג של ספרו, החליט לגלות און הלומדים על ההשמטה וסיבותיה.

6) ולהעיר שהעדפת הדפוס הראשון איננה מובנת מאליה, כי אם הדפוס השני תוקן על פי כתבי יד קודש הרי שיש בו עדיפות. למרות זאת, בהרבה מקומות בשו"ע החדש (בפנים השו"ע) תוקנו ושונו הנוסח או ההערות על פי דפוס קאפוסט, ולא ציינו זאת אפילו בהערות.

7) וראה תורת חב"ד הנ"ל שמאריך בזה.



ז'יטומיר, מהערה תמוהה בריש הלכות ציצית. על הערה זו כתב הרב לוין בספרו⁸ כדלהלן:

"רבו הדנים במ"ש בשו"ע אדה"ז ריש הל' ציצית: 'כל הקורא ק"ש בלא ציצית מעיד עדות שקר בעצמו' והעירו ע"ז במ"מ וציונים שעל הגליון: 'אולי ר"ל אם לבש טלית בלא ציצית. עיין לקמן רס"י כד וסי' ס"ו סעיף ג'. וכן משמע לשון הזוהר ח"ג קע"ה' [דברים אלו נוספו לראשונה בתור הערה בלוח התיקון בהוצאת זיטאמיר תר"ז].

והיינו שהוא מקשה על מ"ש כאן מהמבואר לקמן רס"י כד: 'שאינו אדם חייב לקנות טלית בת ד' כנפות כדי שתחייב בציצית, אלא דוקא אם רוצה להתלבש מטלית בת ד' כנפות חייב להטיל בה ציצית'. ועוד מקשה מהמבואר לקמן סי' סו ס"ג 'ואינו כמעיד עדות שקר כיון שאין עליו טלית החייבת בציצית'.

ולכן מסיק שגם כאן כוונת רבנו הזקן היא ש"אם לבש טלית בלא ציצית" מעיד עדות שקר בעצמו, משא"כ כשקורא ק"ש בלא טלית של ד' כנפות אינו מעיד עדות שקר בעצמו.

אמנם למרות כל האמור לעיל, נראה ברור לענ"ד שרבנו הזקן מיירי הכא במי שקורא ק"ש בלא טלית של ד' כנפות ובלא ציצית, שהרי בסעיף זה לא בא רבנו ללמדנו דין הקורא ק"ש בלא ציצית, אלא בא להורות מהו הזמן שבו צריך כל אדם ללבוש טלית קטן בכל בוקר."

הרי לפנינו מקרה נוסף שבו החליט הרשדב"ל לבטל את הערות שבדפוס ז'יטומיר על יסוד ראייה שאינה מוכרחת, ובשו"ע החדש שההדיר מחק לחלוטין הערה זו!

ושוב, לענ"ד, יש להשיב על דבריו מכמה טעמים:

א) הרי הערה זה בוודאי לא נכתבה על ידי אדה"ז, שהרי כתוב בה "אולי רצונו לומר", ועדיין אפשר שנכתבה על ידי המהרי"ל (שהערות ממנו נדפסו גם בדפוס קאפוסט, וכן"ל).

ב) הערוך השלחן גם פירש כן בדעת אדה"ז⁹.

ג) גם הרשדב"ל בהמשך דבריו שם, מפרש את דברי אדה"ז אלה שלא כפשוטם¹⁰.

(8) דובר שלום עמוד כא.

(9) סימן ח סעיף א.

(10) ושם: "מכ"ז רואים אנו שבכל מקום שאינו עובר על מצות ציצית ותפילין לא הוי ממש מעיד עדות שקר. אמנם לכתחלה יש להשתדל להלביש ציצית ותפילין לפני ק"ש ולא לאחריה, מטעם שלא יהי' נראה כמעיד עדות שקר בשעת קריאת שמע".



ד) והעיקר: אפילו אם כנים דבריו, מניין לו הסמכות למחוק הערה קדומה זו בלא להותיר לה אף זכר!¹¹

ג. ראייה לדברינו מאיסור חימום מים לצורך רחיצת תינוק

עוד הראוני שבקונטרס "יומא טבא לרבנן"¹² דייקן ממה שכתב אדה"ז¹³ והמגן אברהם¹⁴ שאסור להחם מים ביו"ט במיוחד לצורך רחיצת תינוק (שהיא מותרת ביו"ט) ויש לחמם המים על ידי ריבוי בשיעורים, שהגזירה שבת אטו יו"ט קאי גם על חימום המים גופא, כפי שלמדו שם בדעת הרמב"ם והרי"ף.

ולענ"ד אישתמיטיהו להכותבים הנ"ל דברי המרדכי¹⁵, ז"ל:

"ורבינו יהודה כתב דמותר לרחוץ תינוק קטן, כדאיתא פ"ח דיומא דתינוקות מותרין ברחיצה וסיכה ביוה"כ, דכל מידי דאית ביה רביתא לתינוק לא גזרו בה רבנן.

11) ולהעיר ממה שהערת ב"הערות וביאורים" (גליון א' קסב-א'קפב) עמוד 66 ואילך) על כך שבשני מקומות בשו"ע נשמטו מילים שלמות בלא שום ציון בפנים או בהערה, וזאת משום שחשבו שמילים אלו הם טעות סופר, איברא שבאחד מהמקרים מצטט הצ"צ בשם אדה"ז את המילים המושמטות גופייהו!.

ולהעיר ממה שסיפר הרב לוין בעצמו שבשנת תש"כ שאלו את הרבי האם כדאי לסדר את השולחן ערוך באותיות דפוס חדשות והרבי השיב בשלילה, ואולי י"ל שהטעם היה כיון שההדפסה מחדש כוללת הכרעות חשובות ביותר בין ההוצאות והגירסאות השונות.

ואקווה שיסדרו מהדורה מתוקנת-מחדש של שולחן ערוך אדה"ז, עם וועד אחראי שיפקח על כך שהתיקונים ייעשו כדבעי, מתוך שיקול דעת של רבים וטובים ובאופן שקוף שיהיה גלוי לכל לומד איך ומה החליטו, וכן שלא ישמיטו העורכים שום דבר מדעתם, ולכל היותר יכתבו שלדעתם תיבה פלונית או הערה אלמונית בטעות יסודה והלומד יחליט האם לקבל דעתם או לאו.

ואסיים עניין זה במה שכתב המהרש"א בהקדמתו לחידושי אגדות:

"ואגב גררא ראיתי עוד להזכיר, בדבר הנוגע גם בהלכות, שיש מחכמי הדור שנראה להם מתוך קושיא ודקדוק-מה להגיה בגפ"ת ולשבש נוסחאות הישנות לפי דעתו, ובעל המדפיס הרואה הגה"ה זו חושב בלבו כי היא אמיתית, ומביאה בתוך הדפוס בגמרות הנדפסים מחדש. ולפעמים המעיין היטב בהגהות אלו ימצא בהם טעות גמור ושיבוש, כאשר ידוע לי באמת בכמה מסכתות, כי בדפוסים חדשים נמצאו כמה הגהות בגפ"ת בחוסר ובגרעון שאין להם עיקר ושורש, אבל הם טעות גמור למעיין בהם כל הצורך, ונוסחאות הישנות ישרות הם. הגה"ה: ויש לכל הירא וחרד על דבר ה' להתעורר בזה, ופן ישתו התלמידים הבאים ממני התלמוד את מים המאורים האלה, ויש לנו למחות ולגעור בבעל המדפיס שלא ישיגה בשום הגה"ה שאינה ברורה ופשוטה לכל, וגם אם יהיה נראה לו הגה"ה ברורה יניח נוסחא הישנה במקומה ויעמיד הגה"ה מן הצד בגליון".

12) מאת אברכי כולל "פני מנחם" חיפה, תשפ"ג, עמוד עז.

13) סימן תקיא סעיף א.

14) שם.

15) מסכת ביצה פרק יום טוב, רמז תרפ.



וצ"ע, כי נראה לי דלא גזרו על תינוק לרחוץ, אבל אסור לגדול לעשות הבערה לצורך שום רחיצה, דהא אין שוה לכל נפש."

היינו שרחיצת התינוק בכל יום היא פינוק בעלמא (וכמו שפירש הערוך השלח¹⁶) ואיננה דבר השוה לכל נפש (וכמו שביארנו במאמר הקודם, שהיה אפשר לעשות זאת קודם יום טוב), ולכן אסור לחמם מים עבורה ביו"ט.

ואדרבה, מכאן ראייה חזקה שהאיסור להחם מים ביום טוב מדרבנן אינו משום גזרה כדעת הרי"ף, שהרי המרדכי כתב, וכן הביא אדה"ז בדעת הרי"ף, שלא גזרו על צרכי תינוק, ועם זאת כתב שאסור להחם מים ביום טוב לצורך התינוק.

ד. מדוע נדחקו מפרשים ופוסקים בדעת הרמב"ם לגבי חימום מים לרחיצה ביו"ט?

עוד העיר לי ידידי הגאון ר' שלמה נויבארט שליט"א ממ"ש במרכבת המשנה (חעלמא), הלכות יום טוב פרק א הלכה טז:

"איסור רחיצת כל גופו בחמין שהוחמו ביום טוב מפורש בפ' כירה דף מ': תניא כוותיה דשמואל וכו', ואין צריך לומר חמין שהוחמו ביום טוב. והטעם, אף על גב דרחיצה חשיב אוכל נפש, מכל מקום רחיצת כל גופו לא חשיב אוכל השוה לכל נפש. וכן כתבו התוס' בכירה דף ל"ט ע"ב בד"ה ובית הלל מתירין בשם הירושלמי. וזהו מה שכתב רבנו [הרמב"ם] "אבל רחיצת כל גופו אסור משום גזרת מרחץ" פירוש דאף על גב דתחלת חימום המים היה משום רחיצת פניו וידיו ורגליו השוה לכל נפש, אפילו הכי אסור לרחוץ בהן כל גופו, משום גזרה שמא יחם לכתחלה לשם רחיצת כל גופו דאינו שוה לכל נפש".

ועל דרך זה כתב בספר חוט שני (להגר"נ קרליץ)¹⁷:

"והחילוק בין רחיצת כל גופו, דלא הוי שוה לכל נפש, לרחיצת פניו וידיו ורגליו דמיקרי שוה לכל נפש, יש לפרש על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות וזה לשונו: דרך הרחיצה, שיכנס אדם למרחץ משבעה ימים לשבעה ימים וכו', עכ"ל. מבואר

16 אורח חיים סימן תקיא סעיף ה: "וכתב רבינו הרמ"א בסעיף ב' דמות לרחוץ תנוק במים שהוחמו ע"י ישראל ביום טוב, אבל אסור לחמם לצרכו אפילו ע"י א"י, אבל כשצריך להם לבשל או להדיח או מותר להרבות בשבילו, עכ"ל. כלומר: דאפילו בשביל התינוק, דהכרחיות הוא לו, אסור לחמם אלא כשמחממין לצורך פניו וידיו ורגליו, דאז מותר לרחוץ להתינוק, אבל בשביל התינוק אסור אפילו ע"י א"י, ורק כשצריך לבישול או להדיח כלים מותר להרבות גם בשביל התינוק, ודווקא בפעם אחת. ויראה לי דזהו כשאין הכרח כל כך להתינוק, אבל אם יש הכרח פשיטא שמותר בעצמו לחמם בשבילו, דלעניין התינוק הוה שוה לכל נפש".



שצורך רחיצת כל גופו אינו צורך כל יום, וממילא אינו שוה לכל נפש לרחוץ ביו"ט, אבל רחיצת פניו ידי ורגליו – הרגילות לרחוץ כל יום, וממילא הוה שוה לכל נפש."

והיינו שדחקו לפרש גם בדברי הרמב"ם שטעם האיסור לחמם מים לרחיצה ביו"ט איננו גזירה שבת אטו יו"ט, אלא (כדעת התוס') שזהו איסור דאורייתא משום שהרחיצה איננה דבר השוה לכל נפש.

ובאמת יש לתמוה על מפרשים ופוסקים אלו (מרכבת המשנה וחוט השני) מה ראו לפרש דברי הרמב"ם בדוחק, ומדוע נטו מההבנה הפשוטה שלדעת הרמב"ם ישנה גזרה מיוחדת על חימום מים לרחיצה ביו"ט?

והנראה שמה שהצריכם לזה הוא יסוד כללי בהלכות יו"ט, שיש להשתמט כמה דאפשר מלומר שחכמים גזרו איסור על דבר של שמחה (השוה לכל נפש) ביו"ט, היפך כוונת ומצוות התורה "ושמחת בחגך".

ויסוד זה נוכל לראות מתוך דברי אדה"ז בהלכות יו"ט¹⁸:

"אבל בשר אין חובה לאכול עכשיו, כיון שאין לנו בשר שלמים, ומכל מקום מצוה יש באכילת בשר ביום טוב, כיון שנאמר בו שמחה, והואיל ואי אפשר לנו לשמוח בו בעיקר השמחה, שהיא אכילת בשר שלמים, יש לנו לשמחו בשאר כל מיני שמחות".

ומצינו שהתירו ביו"ט איסורי דרבנן אף לצורך אדם מפונק, כיון שהוא חפץ ומתאוה לאכול בענין זה. וכך כותב בזה בשו"ע¹⁹:

"וכן מותר לעשן פירות, דהיינו שמפזר מיני בשמים על גבי גחלים תחת הפירות כדי שיקלטו טעם הבושם ויהיו יותר טובים לאכילה. ואף על פי שהגחלים נכבים קצת בתחלת הנחת הבשמים עליהם, וכיבוי זה אין בו צורך אוכל נפש ממש, שהרי הפירות ראויין לאכילה בלא עישון. מכל מקום כיון שהוא חפץ לאכול כך התירו לו חכמים, כיון שאין כאן כיבוי גמור, שהרי סופו מבעיר. במה דברים אמורים, כשמפזר את הבשמים על גבי גחלים שהובערו כבר לצורך אוכל נפש או לצורך שאר דברים שמותר להבעיר בשבילם ביום טוב, אבל אסור להבעיר עצים כדי לפזר מיני בשמים תחת הפירות על גבי גחלת, לפי שהנאה זו של טעם הבשמים אינה צריכה לכל נפש אלא להמעונגים ומפונקים בלבד, ולא התירה התורה לעשות שום מלאכה ממלאכות אוכל נפש אלא לדבר שהוא צריך לכל נפש, שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש וגו'".

היינו שאותה הבערה שאינה גמורה, שהיא אסורה בשבת וביו"ט מדרבנן, התירוה לצורך בישום ותיבול הפירות למפונקים החפצים לאוכלם (אף שהבערה גמורה

18 סימן תקכט סעיף ז.

19 סימן תקיא סעיפים ד-ה, וראה על דרך זה שם בסימן תקי סעיף ח, תקיא סעיף ג ותקיד סעיף

למטרה זו תהיה אסורה דאורייתא גם ביו"ט, שהרי אין זה דבר השווה לכל נפש וממילא אין זה בגדר "אוכל נפש".

ועל דרך זה עוד שם²⁰:

"ומזה הטעם לא אסרו ההוצאה, אף שהיה אפשר לו לעשותה מערב יום טוב. ולמה לא אסרוה? כדי להרבות בשמחת יום טוב, ויוליך ויביא כל מה שירצה, וישלים חפציו, ולא יהיה כמו שידיו אסורות."

ושם²¹:

"חננויות שאינן מחוברים לקרקע אלא הן עשויין כעין תיבה או מגדל של עץ וכשהוא רוצה לפתוח החנות מסלק את הדלת ושומטו לגמרי מן החנות מותר לסלקו ביום טוב כדי שיוציא תבלין מהחנות שהוא צריך להן לשמחת יום טוב ואחר שנטל התבלין מותר ג"כ להחזיר הדלת ולקבעו בחנות כשהיה שאם לא נתיר לו להחזיר לא ירצה לפתחו שיחוש שמא יגנבו וימנע משמחת יום טוב."

וכן יש לנו ללמוד ממה שהובא בשערי תשובה סימן תקיא²²:

"ובספר מור וקציעה כתב בשם אביו הגאון הח"צ ז"ל שהיה שותה [היינו מעשן] ביום טוב, אף שבימי חרפו מנע מזה, אמר לו חסיד גדול רב מובהק שלא יפה עושה, כיון שרגיל בו מצטער ביום טוב ומונע משמחת יום טוב, וחזר לנהוג בו היתר."

ומצאתי דוגמא לזה בספר חקרי הלכה²³ מהגאון הרב ישראל יצחק פיקארסקי, ראש הישיבה המרכזית 770:

"סימן תצ"ה סעי' ט': 'וכן מזה הטעם שלא יתבטל משמחת יו"ט אסרו חכמים הקצירה והדישה וכו', שהרי דרך האדם לקצור כל שדהו ביחד ולבצור כל ענביו ביחד, חשו חכמים אם מלאכות אלו יהיה מותרין לו יטרח ביו"ט גם לצורך החול, כיון שדרך לעשותן לימים רבים, ולא יהי' לו פנאי להתעסק בשמחת יו"ט", עכ"ל. והנה מרבינו ז"ל משמע דמשום שמא יעשה לצורך חול לא גזרין, אלא שמא יעשה לצורך חול וימנע משמחת יום טוב. ולכאורה קשה אמאי צריך הטעם משום שמא ימנע משמחת יום טוב, אמאי לא אסור מטעם שמא יטרח לצורך חול דאסור. וצ"ל לפי מה שפסק רבינו ז"ל לקמן בסימן תצ"ה סעי' י"א גבי בהמה מסוכנת שמותר לשוחטה ביום טוב, מפני שאם היו מזדמנים לו אורחים שלא אכלו עדיין היום עיי"ש, א"כ פוסק כרבה בפסחים ד' מ"ז דהאופה מיום טוב לחול אינו לוקה מטעם הואיל ומקלעי אורחים,

(20) סימן תצה סעיף ח.

(21) סימן תקיט סעיף א.

(22) סעיף קטן ה

(23) חלק א עמ' 55-54.



והוי רק איסור דרבנן. ולפי זה מטעם שמא יעשה לצורך חול לא גזרינן, מטעם דהוי גזרה לגזרה: חדא שמא יעשה לצורך חול, ואפילו אם יעשה לצורך חול לא הוי איסור רק דרבנן. וע"כ אמר רבינו ז"ל דחשש שמא יעשה לצורך חול ולא יהיה לו פנאי להתעסק בשמחת יום טוב, ומניעת שמחת יום טוב זה הוי דאורייתא, ודו"ק."

ולפי כל זה מובן היטב מדוע לא רצו המפרשים הנ"ל ללמוד בדברי הרמב"ם שישנה גזירה שבת אטו יו"ט הממעתת בשמחת יו"ט, ובפרט שלא מצינו גזירה כזו בגמרא (וגם הרשב"א²⁴ והחת"ס²⁵, שפרשו כך ברמב"ם, לא פסקו כשיטתו).

ה. הצעה חדשה בביאור דעת הרמב"ם ביסוד איסור הרחיצה ביו"ט

ומתוך שראיתי למפרשים והפוסקים הנ"ל שדחקו דברי הרמב"ם בנידון זה, ישר בעיניי כעת לנסות להתאים דברי הרמב"ם עם שיטת הרי"ף, אף אם יש בזה מעט דוחק בלשונו.

להלן אביא את לשון הרמב"ם²⁶ עם ביאור בדרך אפשר בסוגריים מרובעות:

"רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתייה, ועושין אותן ביום טוב, שנאמר "אשר יאכל לכל נפש" לכל שצריך הגוף. לפיכך מחמין חמין ביום טוב ורוחץ בהן פניו ידיו ורגליו [משא"כ להחם לצורך רחיצת שאר הגוף אסור, כפשט המשנה], אבל [רחיצת] כל גופו [בתוך המרחץ] אסור, משום גזירת מרחץ. וחמין שהוחמו מערב יום טוב רוחץ בהן כל גופו ביום טוב, שלא גזרו על דבר זה [מחוץ למרחץ] אלא בשבת בלבד.

וכן משמע – שהאיסור הוא על הרחיצה – גם בלשון רבינו ירוחם²⁷:

"מחמם חמין לרחוץ רגליו ביום טוב ואפילו אינם ראויים לשתייה, ועושה מדורה ומתחמם כנגדה ביום טוב. כך פשוט בביצה. פירוש: ודוקא רגליו, אבל לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו ביום טוב אסור, כדאמרין בשבת. ולרחוץ ביום טוב בחמין שהוחמו מערב יום טוב כתב גאון שמותר, כי דוקא בשבת אסרוהו אבל לא יום טוב, דלא גזרו רבנן אלא בשבת, וכן כתב רי"ף."

ו. יישוב קושיה על דברי התוס' לאור דברינו

הגה"ח הרשד"ב לויין שליט"א העירני שלדעתו דברי התוס' בסוגיין, שהרחיצה אסורה ביו"ט "משום שאין רגילות לרחוץ בכל יום, אינם מובנים כלל, שהרי כמו כן

(24) חידושי הרשב"א שבת דף לט.

(25) שו"ת או"ח סימן קמו.

(26) הלכות יום טוב פרק א הלכה טז.

(27) תולדות אדם וחווה נתיב ד, חלק א דף כט טור ב.



אין רגילות לאכול בכל יום בשר ושאר מאכלים מיוחדים ולמרות זאת מותר לעשות מלאכות אוכל נפש לצורך מאכלים אלו כדי לקיים בהם עונג יו"ט. וסיים שמטעם זה לדעתו אי אפשר להסתמך על דברי התוס' להתיר רחיצה ביו"ט בימינו.

אך באמת על פי דברינו הקושיא מעיקרא ליתא, כי מי שרחץ עצמו בערב יום טוב אין לו שום צורך לרחוץ ביום טוב פעם נוספת, ועל כרחך רחיצתו אינה לצורך ולניקיון אלא לפינוק ולתענוג שבהרגשת המים החמים, וחימום המים לצורך רחיצה כזו אסור ביו"ט מדאורייתא, משום שאינה דבר השווה לכל נפש, וכפי שנתבאר במאמרי בארוכה.

ובמה שסיים, שאי אפשר להסתמך על דברי התוס' משום שאינם מובנים למישהו, אתמהא: וכי מפני שאין מבינים שיטת הראשונים והפוסקים יש לנו להחמיר נגד דבריהם (ואתי לידי קולא בשמחת יו"ט דאורייתא, כנ"ל באריכות)?! ובפרט שגדולי עולם כהחת"ס והנודע ביהודה למדו כך בשיטת התוס', וכנ"ל בארוכה במאמרי.



אמירת יהללו בתפלת מנחה בשבת

הרב שלום בער וועכטער

תושב השכונה

כשמחזירין¹ (כ"ה בפשטות ברוב המקורות², וכן משמע ממש"כ אדה"ז בסידורו) את הס"ת לארון, מכריז הש"ץ "יהללו את שם ה' וכו' וכל הקהל עונים ביחד 'הודו על ארץ ושמים.. הללו'", ויש לעיין אודות זמן אמירתו בתפילת מנחה בשבת.

ובהקדם: מבואר בשו"ע רבינו (סימן רצ"ב סעיף ד') וזלה"ק "אין אומרים קדיש אחר קריה"ת במנחה, שאין כאן במה להפסיק בין קדיש זה לקדיש שאומרים קודם תפילה בלחש" עכ"ל. כלומר בעצם צריך שני קדישים נפרדים, הא' השייך לקריאה - לאחר קריה"ת, והב' השייך לתפילה - קודם שמו"ע, אבל היות שא"א לומר שתי קדישים בלי הפסק - של (לכה"פ) שלש פסוקים - ביניהם, ואין כאן, הרי יכול לומר רק קדיש א', ולכן עושים הגבהה וגלילה ומחזירין את הס"ת להיכל ואומרים יהללו ורק לאח"ז אומר החזן ח"ק ומתפללין (-כמנהג העולם), ועיין לכ"ז באריכות בשעה"כ ובקצוה"ש ובנסמן שם.

אבל למעשה נהגין כמו שמובא בספר המנהגים (ממכתב כ"ק אד"ש ע"פ הוראת

1 מחזור ויטרי, וברוקח סימן שי"ט מביא הטעם ע"ז עיי"ש, ולא נזכר בשו"ע אבל ראה במג"א סוף סימן נ"א.

2 ראה כל בו עם הגהות וביאורים עמ' שסד ובהערה 124, ועוד.



החמיץ קצת). ובפרט בימיהם שלא הי' להם מקרר, ולכן נקט בפשטות שימזגנו למחר קרוב לזמן השתי'. (ואולי יש להמתיק ההדגשה, ע"ד הנ"ל, שמדגיח החידוש שמותר גם בכגון דא, באם ראוי לשתי', וע"ד הנ"ל).



בענין חימום מים חמים ביו"ט (חלק שלישי)

אליהו הרימנר

תושב השכונה

בקובץ הערות וביאורים גליון ט"ו [א'רלן] וגליון ט"ז [א'רלז] כתבתי הנלע"ד בנידון רחיצה בחמין ביו"ט בזמננו, ובנידון חימום המים ביו"ט לצורך הרחיצה. תורף הדברים היה לבאר (ע"פ דיוק לשונו של אדה"ז) שיסוד איסור הרחיצה והחמת החמין הוא עצם האפשרות לרחוץ בערב יום טוב, שלדעת התוס' יש בזה איסור דאורייתא, שכל מה שאפשר לעשותו מערב יו"ט אינו נכלל במלאכת אוכל נפש שהותרה), ולדעת הרי"ף והר"ן (והכרעת אדה"ז) כאשר בפועל לא רחץ בערב יו"ט הוא הרחיצה צורך נפש ומותרת דאורייתא, ורק דרבנן אסור מחמת שאפשר היה לעשותה בערב יו"ט.

עוד כתבתי שם, לפי מהלך זה, שבין לדעת תוס' ובין לדעת הרי"ף והר"ן כל זה הוא בזמננו שהיו רוחצים אחת לשבוע או יותר, וא"כ מי שהגיע ליו"ט כשהוא צריך לרחיצה גרם לצורך זה בכך שלא רחץ בערב יו"ט, משא"כ בזמננו שנוהגים לרחוץ בכל יום הרי הרחיצה היא דבר השווה לכל נפש שאי אפשר לעשותו מערב יו"ט, וא"כ לדידן יהיה מותר לכולי עלמא לרחוץ ולהחם החמין ביו"ט.

בירור שיטת המחבר והרמ"א לפי פירוש המגן אברהם והט"ז

והנה העירני חכם אחד שלכאורה דברי נסתרים משיטת הט"ז והמג"א שביארו דברי המחבר שאסור להחם מים לצורך כל גופו מטעם שאין הרחיצה דבר השווה לכל נפש. היינו שיסוד מחלוקת הראשונים הוא בשאלה האם רחיצה היא דבר השווה לכל נפש או לא (מחלוקת במציאות?), ודעת המחבר כדעת הרמב"ם שמדרבנן אין הרחיצה שווה לכל נפש.

אך לענ"ד ברור שדעת המחבר בנידון זה איננה מיוסדת על דעת הרמב"ם, ובפרט לפי שיטת הט"ז והמג"א.



כמו שמפורש בפרי מגדים¹:

"ד לא. עיין מג"א. ומהתורה אסור באין שוה לכל נפש, היינו 'רוב' כי 'כל' הוא 'רוב', עיין לבוש ועיין ב"ח",

רואים במפורש שכוונת המגן אברהם הוא בדברי המחבר שיש איסור דאורייתא שאינו שוה לכל נפש, ולכן ברור שהמחבר פסק כתוס'.

אך לכאורה יש להקשות שהרי המחבר פסק להדיא שמותר להתקלח ביו"ט עם מים שהוחמו מערב יו"ט, וזה מותר רק לפי שיטת הרמב"ם והרי"ף ולא לשיטת תוס', אז איך אפשר לומר שהמחבר פסק כתוס'?

ולענ"ד הטעם הוא פשוט שהמחבר פסק כתו"ס אך במקרה של הגזירה שהיא רק מדרבנן הקיל כהרמב"ם והרי"ף כמובא בר"ן על הרי"ף²:

"וכבר כתבתי בפרק כירה מה שנ"ל שלדברי רבותינו בעלי התוספות שאומרים דלהחם חמין ביום טוב לרחיצה כל הגוף מדאורייתא אסור בחמין שהוחמו מעיו"ט נמי אסור לרחוץ בהן כל גופו גזירה עיו"ט אטו יום טוב כי היכי דגזרינן התם ע"ש אטו שבת אלא מיהו כיון דמדרבנן בעלמא היא על דברי הגאונים ז"ל ראוי לסמוך".

אך השאלה היא שלמרות שאפשר לפרש כן בדברי המחבר, מנלן למגן אברהם, ולט"ז לידע שכן פסק המחבר, הרי לכאורה אפשר לפרש דבריו בשתי אופנים?

וכדי להבין היטב אביא לשון השולחן ערוך³:

"מותר להחם בי"ט מים לרחוץ ידיו אבל לא כל גופו, (אפילו אינו רוחצו בבת אחת. הגה: אבל מותר לרחוץ תינוק במים שהוחמו על ידי ישראל בי"ט, אבל אסור לחמם לצרכו אפילו על ידי אינו יהודי, אבל כשצריך להם לבשל או להדיח, אז מותר להרבות בשבילו. ודין חמי טבריה כמו בשבת, כדאיתא סימן שכ"ו (ב"י) אבל במים שהוחמו מעיו"ט, מותר לרחוץ כל גופו אפילו כאחד; מיהו דוקא חוץ למרחץ, אבל במרחץ אסור. הגה: ויש אוסרים בכל ענין, וכן נוהגים".

ולכאורה מזה שהרמ"א כתב בהגה הראשונה שמותר לרחוץ תינוק, למדו המגן אברהם והט"ז שבא לחלוק על דברי המחבר שלא כתב שמותר.

(1) אורח חיים אשל אברהם סימן תקיא ס"ק ד.

(2) מסכת ביצה דף יא עמוד א.

(3) אורח חיים הלכות יום טוב סימן תקיא סעיף ב.



ומוכח מדברי המגן אברהם⁴:

"ויש אוסרין. נ"ל דלדידהו אסור לרחוץ תינוק כיון דס"ל די"ט ושבת שוין הן ובשבת פשוט דאסור לרחוץ תינוק אלא לצורך מילה כמ"ש סי' של"א ועיין במרדכי ולכן סידר ההג"ה ראשונה לעיל דקאי לדיעה ראשונה".

מסביר שלשיטתם (תוס') אסור לרחוץ תינוק, ולכן הביא הרמ"א הדין שמותר לרחוץ תינוק לדיעה הראשונה.

ולכאורה מזה שהרמ"א הביא הך דין בסתם ולא בשם יש מתירין מראה שסובר שכן עיקר, ולכן כך פסק אדה"ז שכן עיקר.

ומה שכתב הרמ"א בהגה על הסיפא ויש אוסרים בכל ענין וכן נוהגין, לכאורה כוונתו הוא שהמנהג להחמיר, ורק הביא הדעה שיש אוסרים להראות על מה קאי המנהג.

ביאור שיטת הלבוש והאליה רבה

וכן בלבוש אורח חיים סימן תקיא סעיף א.

כתיב [שמות יב, טז] אך אשר יעשה לכל נפש אדם הוא לבדו יעשה לכם, ודרשו חז"ל [כתובות ז ע"א] דבר השווה לכל נפש אדם. כלומר דבר שרוב בני אדם צריכין לו הוא לבדו יעשה ביום טוב, אבל דברים שאין הכל צריכים להם, אלא קצת בני אדם מתוך שהם מפונקים ומעונגים צריכין הם לדבר זה ושאר רוב בני אדם אין צריכין לו, אסור לעשותו ביום טוב. לפיכך אסור להחם מים לרחוץ בהם כל גופו אפילו אינו רוחץ בבת אחת, שאין רחיצת כל הגוף שווה בכל בני אדם אלא למעונגים ואפילו במים שהוחמו (א) בערב יום טוב נוהגין לאסור לרחוץ כל גופו, משום גזירה שמא יחמם ביום טוב וירחץ כל גופו, ואפילו לרחוץ בהם חוץ למרחץ נהגו לאסור.

והפרי מגדים אמר שכן הפשט בלבוש שיש איסור דאורייתא של שווה לכל נפש, ולכן יש להקשות למה כתב הלבוש שרק נוהגים לאסור להתרחץ כל הגוף במים שהוחמו קודם יו"ט, הרי לשיטת תוס' זה אסור מדינה, ואם פסק כתוס' היה צריך לומר שזה אסור מדינה. אך הטעם הוא פשוט וכמו בדברי המחבר שלכאורה הגם שהלבוש פסק כתו"ס באיסור דרבנן סבר מדינה שיש להקל כשיטת הרמב"ם והרי"ף.

(4) סימן תקיא ס"ק ז.



ולא נעלם ממני דברי האליה רבה סימן תקיא:

"(א) ואפילו מערב יום טוב וכו'. דקדק לכתוב נוהגים אבל מדינא נ"ל עיקר כפסק הב"י [ס"ב] דאפילו כל גופו בבית אחת מותר, דהא המתירים הם גאונים ורי"ף [יא ע"א] ורמב"ם [פ"א מהל' יום טוב הט"ז] וסמ"ג [לאוין עה כה ע"ד] וסמ"ק [סימן קצד עמ' קכה] ומגיד [שם] ור"ן [שם ד"ה מתני' לא יחם]. ועוד שראיתי רבינו ירוחם [נתיב ד ח"א כט ע"ב] תלמיד הרא"ש דעתו נוטה להתיר נגד רבו [פ"ב סימן טו], וכן בשבלי הלקט (דף ל"ד סימן רמג) הביא כל דיעות והסכים להתיר, וכן ריא"ז בשלטי הגבורים [יא ע"א אות א]. גם אני תמה על מ"ש ב"י [שם] דאגור כתב בשם תשובת רשב"א [ח"ד סימן י] לאסור, הא ראיתי בעבודת הקודש לרשב"א (דף מ"ג בית מועד שער ג ס"ה אות כז) שמתיר להדיא. ועיינתי באגור גופיה סימן תרט"ז כתב הרשב"א שנהגו לאסור ולא רצה להתיר עכ"ל, ונראה דדעתו להתיר אלא דהשאלה היה במקום שנהגו לאסור לא רצה להתיר לשנות להם מנהגם. ומ"מ מבואר דהרשב"א מתיר".

אך משמע מכאן שהאליה רבה מביא כל הדעות שסברו כהרמב"ם להראות שהעיקר כשיטתם, ורק נהגו להחמיר בדברי תוס' מכוח מנהג, אך לענ"ד אין זה הפשט, ולא בא הפרי מגדים לחלוק בדברי האליה רבה אלא כוונת האליה רבה שהעיקר כשיטת "אבל מדינא נ"ל עיקר כפסק הב"י [ס"ב] דאפילו כל גופו בבית אחת מותר" ולא התכוון כלל על מה העיקר בנוגע חימום מים על יו"ט דעל זה סובר כתוס', ושזה איסור דאורייתא וראיה לדברינו שבין הפוסקים שציין אליהם גם ציין לדברי הרשב"א שפוסק כך, ולדברי האגור, והרי הרשב"א כותב בחידושו⁵ על דברי הרמב"ם "ואינו מחוור בעיני כלל" אך בעבודת הקודש⁶:

"חמין שהוחמו ביום טוב אסור לרחוץ בהם כל גופו ואפילו אבר אבר ואין צריך לומר כל גופו ביחד, ואין הפרש בדבר זה בין רוחץ בכלים בין רוחץ בקרקע. וכן הדין בחמין שהוחמו מערב שבת רוחץ בהם בשבת פניו ידיו ורגליו אבל לא כל גופו אפילו אבר אבר, חמין שהוחמו מערב יום טוב הורו הגאונים שלמחר רוחץ בהן כל גופו ואינו חושש".

ושב פוסק כתוס' אך מביא שדלעת הגאונים מותר להתקלח עם מים חמים שהוחמו ערב יום טוב⁷.

(5) שבת דף לט.

(6) בית מועד שער ג סימן ה.

(7) וצע מה כוונתו למחר, הרי אז בוודאי אין המים חמים ומה השאלה?



וספר האגור⁸:

לרחוץ כל גופו בי"ט במים שהוחמו מעי"ט כתב רב אלפס בשם גאון שהוא מותר ולר"י אסור ולזה הסכים הרא"ש לשון הטורים. וכ"כ הרשב"א שנהגו לאסור ולא רצה להתיר. תשובות הרשב"א מצאתי לגאון מים שהוחמו מעי"ט מותר לרחוץ כל גופו בי"ט. וכן מצאתי מוכיחים מפירוש רש"י, ובעל היראים כתב דרחיצת כל גופו בחמין אסור מטעם שאין שוה לכל נפש והנכון שלא לאסור אלא כשהוחמו בי"ט משבה"ל.

השגות על חידושי לבאר האיסור להחם מים ביו"ט לדעת אדה"ז

שוב העיר לי ידידי הגאון החסיד הרב אבישיד שליט"א שלכאורה קשה להמים בדברי אדה"ז שכותב שלדיעה הראשונה יש רק איסור מדברי סופרים, שקאי רק במקרה שהבן אדם רוצה להתקלח כי לא התקלח ערב יו"ט ומלוכלך ולכן אכן שוה לכל נפש, ולכן יש רק איסור מדברי סופרים כי היה אפשר לעשות ערב יו"ט. אך במקרה שכבר התקלח ערב יום טוב ואינו מלוכלך כלל אלא אוהב להרגיש המים חמים כמפונק בוודאי אף לדעת הריף יהיה כאן איסור דאורייתא, אלא לא דברו על מקרה הזה. שלכאורה פשטות הבנה של אדה"ז הוא שבכל מקרה יש כאן רק איסור דרבנן.

והנני מבין שמה שכתבתי הוא חידוש, אך האמת שאפשר לפרש כפי שביארתי בלי לומר שיש אפשרות של איסור דאורייתא לדעת הריף. וזה על פי מה שמובא שולחן ערוך אורח חיים⁹.

"מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה. הגה: וי"א דאסור להחם בית החורף בי"ט, דלפעמים אין הקור גדול ואינו אלא למפונקים, והוי כמרחץ¹⁰ ומוגמר דאסור, ונהגו להקל".

אדה"ז הביא הך חומרה של המהרי"ל בשם יש מי שאומר שמראה שהוא דעת יחיד, אך לא ביאר למה הוא נחשב לדעת יחיד.

אך בביאור הגר"א¹¹ ביאר דבריו:

(8) הלכות יום טוב סימן תרטז.

(9) אורח חיים הלכות יום טוב סימן תקיא סעיף א.

(10) ואין להקשות הרי פירשנו שהרמ"א פסק כהרי"ף ואיך כן מדמה מרחץ למוגמר שהאיסור הוא משום שאינו דבר השוה לכל נפש? אך הרי כאן הרמ"א כותב שיטת המהרי"ל ואכן המהרי"ל בסימן קס"ו כותב להדיא שפסק כתוס ודו"ק.

(11) אורח חיים סימן תקיא סעיף א.



"ונהגו להקל. שהרי במתני' שאמרו מותר לעשות מדורה כו' לא חילקו בין קור גדול או לא וכן להחם חמין לרגליו אם צריך הרבה או לא וכן בכ"ד שמותר ב"ט".

יוצא לנו שלפי פירוש הגר"א מתי שדבר נחשב לדבר השווה לכל נפש לרוב בני אדם, התורה לא חילק אם זה דבר השווה לכולם באותו תדירות, או באותו כמות, ולכן אחד שקר לו עכשיו אפשר לעשות מדורה, כי הגם שרוב אנשים אינם מרגישים קר עכשיו, אך רוב אנשים מתי שקר להם עושים מדורה לחמם. וכמו"כ אחד שרוצה להתקלח עכשיו כי מרגיש מלוכלך נחשב לדבר השווה לכל נפש, הגם שרוב אנשים אינם מתקלחים בכל יום, אך מכיוון שמתי שרוב אנשים מרגישים מלוכלך מתקלחים כל גופם במים חמים, שוב עכשיו שמרגיש שמלוכלך נחשב לדבר השווה לכל נפש.

ולכן אפשר לפרש שזה המחלוקת בין תוס', והרי"ף, איך מחשיבים הגדרה של שווה לכל נפש, ואכן לפי תוס' רחיצת כל הגוף ביו"ט נחשב לדבר שאינו שווה לכל נפש, כי רוב אנשים אינם מתקלחים בכל יום, והרי"ף סובר שאינו משנה התדירות והכמות, ולכן רחיצת כל הגוף במים חמים ביו"ט נחשב לדבר השווה לכל נפש, ולכן (תמיד) מותר מן התורה.

אך עדיין יש לפרש שהאיסור מדברי סופרים הוא מפני שהיה אפשר לו לעשות קודם יו"ט, וכמו שדייקנו משולחן ערוך הרב¹².

וכן מותר להבעיר אש אם רוצה להשתמש באש דבר שלא היה אפשר לו לעשותו מערב יום טוב בלא הפסד וחסרון או כדי להאיר או בשאר עניינים שיתבארו בסי' תקי"א ותקי"ד.

למה אדה"ז לא פירש להדיא שהאיסור הוא משום שלא היה אפשר לעשות ערב יו"ט

ולהעיר שהגאון החסיד הרב אבישיד שליט"א העיר לי שאפשר לפרש שהך כלל קאי על שאר הסימן, בנוגע לדברים שאפשר להבעיר ביום טוב למרות שהיה אפשר לעשות קודם יום טוב כגון מדורה למרות שהיה אפשר לעשות קודם יום טוב, כי יש הפסד בזה, ולא דוקא רק על אותו סעיף שדיברנו, ואה"נ הצדק איתו, אך עם כל זה אדה"ז מגדיר הך סימן שקאי על האיסור של דברי סופרים אם היה אפשר לעשות קודם יום טוב, ולכן שאדה"ז מסביר כאן שיש איסור מדברי סופרים להחם מים לצורך כל הגוף ביום טוב, בלי לפרש איזה איסור של דברי סופרים, לכאורה פשוט שקאי על האיסור שכבר כתב על זה בסימן תצה.



ויש לי להביא ראיה לדברי שולחן ערוך הרב אורח חיים קונטרס אחרון¹³:

"אלא דלענין דינא קיי"ל כהט"ז, שאם היה אפשר לברור מערב יום טוב אסור לברור ביום טוב כי אם מה שצריך לאכול לאלתר, שהרי בסי' תצ"ה סתם רמ"א וכתב כלל לכל הלכות יום טוב דיש אומרים שכל מלאכות אוכל נפש שהיה אפשר לעשותה מערב יום טוב אסור לעשותה ביום טוב, ומשום הכי לא הוצרך לחשוב כרוכלא בכל (המקומות) היתר שנזכר בשו"ע דיש אומרים דהיינו כשאי אפשר לעשותה בערב יום טוב. ולכן סתם רמ"א בכאן וכתב אפילו לבו ביום, וכמו שכתב המג"א".

למדנו מכאן שכל הכללים שלמדנו בהלכות יום טוב בסימן תצ"ה קאי בשאר הלכות, ואין צורך להזכיר הכללים כל פעם.

והכלל שאדה"ז למד אותנו הוא שולחן ערוך הרב¹⁴.

"אבל מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב כגון לתקן השפוד שנשבר ביום טוב או אפילו שנשבר בערב יום טוב אלא שלא היה אפשר לו לתקנו בו ביום מחמת איזה אונס גדול מותר לתקנו ביום טוב שנאמר יעשה לכם ודרשו חכמים לכם לכל צרכיכם לרבות מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב".

ובקונטרס אחרון¹⁵:

"וגם המגן אברהם עצמו בסי' תק"ט על כל איסור הנזכר בשו"ע כתב בפירוש דאם לא היה אפשר מערב יום טוב שרי".

ולכן אתי שפיר למה אדה"ז לא פירש כך להדיא.



בענין שימוש בחרב בתור יד לספר תורה

הרב לוי יצחק הולצמן

לוד אה"ק, ת"ו

לאחרונה נתעוררה שאלה בדבר לוחם בקרב עזה שקרא בתורה וסימן מקום

(13) סימן תקי הערה ב.

(14) אורח חיים סימן תצה סעיף ד.

(15) אורח חיים קונטרס אחרון סימן תצה ס"ק ה.

